

Сергій Цушко

НІМЕЦЬКА ЯМА

1

– І ще. На маршруті вашого польоту буде цукровий завод. Якщо все протікатиме нормально і залишатиметься боєзапас, скиньте бомбу й на нього. Мабуть, доведеться звідси відступати, та хай противник отримає і таку проблему.

...Поверталися з кепським настроєм. Два з трьох бомбардувальників, що виконували завдання і зазнали нападу радянських винищувачів, чорними смолоскипами догорали на рудому березневому снігу, а екіпаж обер-лейтенанта Віллі Брауна*, відірвавшись од переслідування і притискаючись до землі, прямував на базу. Летіли над вузьенькою річкою, замерзле русло якої позначали руді комиші та густі верболози. Внизу промайнули хати містечка, водяний млин, будова, спотворені обриси якої ще дозволяли впізнати в ній колишній костел. Знову пішли поля, що частково звільнилися від снігу, а серед них, оддалік від містечка, в центрі акуратного невеличкого поселення – корпуси заводу, на одному з яких виразно виднілося – *1934 рік*.

"Ще зовсім новий", – подумав Віллі. Він скерував літак угору й пішов на віраж, розглядаючи будиночки й практично безлюдні вулиці. Лише в одному місці помітив купку дітлахів, що, покинувши свої нехитрі ігри, сторожко вдивлялися в небо. Пішов на друге коло, вслухаючись у себе, в раптове, незрозуміле самому збурення. Щось нагадали йому ці вулиці й будиночки, які рівними рядами вишикувалися неподалік від корпусів. Чи не його рідне містечко поблизу Ганновера? Там теж на околиці розташувалися будівлі механічних майстерень, що давали роботу й більш-менш сталий заробіток сотням родин, в яких працювали його батько й

старші брати. А в невеличкому скверіку поруч – штучний водяний каскад і фонтан із русалками.

Літак робив уже третє коло. Дітлахи притислися до однієї з будівель, де-не-де з будинків обережно визирали жінки, вони не відривали поглядів од неба й скликали дітей додому. Віллі вагався. "Я можу не виконати наказ, – думав він. – Але ж Ганс і Пауль... Що казатиму в їхній присутності після повернення на базу?.." Озирнувся на штурмана й другого пілота. Ті очікувально дивились на нього. "Ми скинемо бомбу – останню – але промахнемося! – крізь гудіння моторів гукнув Віллі Браун. – Об'єкт не військовий, а людям жити треба й далі..."

Завершивши віраж, літак лишив поселення позаду. Під ним знову з'явилася річка. Вибух унизу на її вигині підкинув до неба суміш землі й льоду, на білому сніговому тлі виразно чорніла велика вирва...

Ішов перший тиждень березня 1944-го, до визволення Старої Синяви** лишалося кілька днів, до кінця війни – трохи більше року.

2

– И ещё. Непростой темой нашего разговора будет сахарный завод. Дела идут хуже некуда, нужно от него избавляться. Чтобы мы к нему больше не возвращались, пусть эту проблему получают другие.

– А хіба не можна по-іншому?

– У вас есть варианты? Завод объявлен банкротом, производители свёклы везут её на другие предприятия...

– Ну, може, взяти кредит, переконати виробників, щоб сировину везли до нас.

– Вы в этой ситуации кредит кому-то дали бы? Да и за поставщиков сырья борьба идёт нешуточная. А предыдущий директор рассорился с ними основательно. Или я неправ?

– Що ж у цьому разі ви маєте на увазі під "позбутися"? Думаєте, хтось купить завод із такими боргами? Може, держава?..

– Щас! Разогнались. Здесь нужно круче – до основанья, а затем...

– Ліквідувати? Стерти з лица землі?!.

– А почему бы и нет. Таких случаев сколько угодно.

– Ще можна б перепрофілювати. Здавати в оренду складські приміщення, їх можна експлуатувати роки й роки...

– Возни много, а проку в том не вижу. Оборудование продадим другим заводам, а что не возьмут, сдадим в металлолом.

– А люди?!. Куди людям подітись? У цьому селищі практично всі – й уже не одне десятиліття – працюють на цукровому!

– Что – люди? Это не намертво вкопанные столбы, которым не сдвинуться с места. Нынче вон сколько их ищут и находят себе применение в других отраслях. Кстати, эти люди, о судьбе которых вы так радуете, потихоньку разворовывают завод – то электродвигатель снимут, то кабель вырежут – на тот же металлолом... Молчите? То-то же.

– Але люди мовчати не будуть. Більшості з них відступати нікуди.

– Ну-ну – не преувеличивайте. Конечно, кто-то будет шуметь, но, как всегда, большинство промолчит, а кто-то будет и с нами...

Ішов одинадцятий рік незалежності, два роки лишалося до Помаранчевого Майдану...

Ми стоїмо з Андрієм Петровичем Вороною над річкою Іквою, що в обрамленні верболозів та очерету розлогою лукою несе свої води до Південного Бугу. Стоїмо на її вигині, де неширока течія раптом розпросторюється, розлившись у невеличке озерце, в якому охоче бовтається галаслива дітлашня. Прийшли сюди від руїн Старосинявського цукрового заводу, що видніються неподалік, які в цей час активно розбирають добувачі цегли. Вони збираються щодня – поодинці й цілими родинами, з клунками і візочками та під пекучим липневим сонцем длубаються у розвалинах. Прийшов туди і я в один із нечастих наїздів із Києва – пересвідчитися, що таке можливе у мирний час. І буквально розчавлений був од побаченого. Знав, що завод "роздерибанили" після визнання його банкрутом. Та дійсність перевершила найбуїнішу уяву. Там можна знімати фільм про війну, її жахливі реалії – декорації готові. Спершу зробили в стінах проломи, через які витягували устаткування – на продаж, а згодом і на брухт. Спротив людей, кажуть, був, але дуже кволий. Одні намагались організуватися, готові були стояти до останнього, більшість вагались, очікували – можливо, їх залякали або чимось звабили. Та були й активні руйнівники, які, користуючись нагодою, прихоплювали щось і собі. А вже коли стало зрозуміло, що вороття назад не буде, сюди потяглися старі й малі – видовбувати зі стін цеглу. От і стоять посеред руїн заводу самотня димова труба та рештки головного корпусу, здалеку видно на стіні рік зведення – 1934-й. У страшні часи, після голодомору, будували його в ім'я "світлого майбутнього", а воно ось яке – поруйноване своїми руками...

Після закінчення школи в 1963-му я відпрацював тут сезон цукроваріння, а потім до вступу в інститут був учнем електрика. Андрій Ворона тоді був майстром заводського електроцеху.

– Це місце називається Німецька яма, – мовив Андрій Петрович. – Саме тут упала бомба, яку скинули з бомбардувальника. Мені тоді було шість

років, я все бачив на свої очі. Він міг кинути її на завод чи на будинки. Та щось зупинило льотчика, щось не дало це вчинити...

– Може, поспішав, остерігаючись переслідування?

– Не схоже. Кілька разів облетів довкруг селища – ніби пілот щось видивлявся, шукав. Або ж вагався.

– Загадковий випадок. І ніхто тепер не розповість, що й чому...

– Розповів би він сам, якщо вцілів до кінця війни. Хоча й років відтоді пройшло чимало... – Андрій Петрович ступив два кроки з пекучого осоння у затінок старої верби. – До річч, одного літа, після того коли в Берліні впав мур, заїздив у наші краї якийсь німець, уже в літах, – так, ні до кого, мабуть, подорожував своїм авто. Пройшовся посьолком, постояв ось тут над ямою, сфотографував хлопчаків і завод. Ні до кого не звертався, і його ніхто не розпитував. Я тоді й не подумав – а раптом це той льотчик?..

– І справді. Хоча, кажуть, це зловмисників тягне на місце скоєного злочину. А в нього совість чиста.

– Ну, що ж, мабуть, буває і так. Не все ж залишати після себе руїни...

Стояли удвох і мовчки дивились, як на руйновищі длубаються мурашки людей. Працювали поруч, однак робили не спільну справу. Пригадалася притча, яку часто повторювала ще за часів розвинутого соціалізму моя мудра теща. Йдуть на поле гуси й домовляються: "По двоє на колосок! По двоє на колосок!" А щойно дійшли – розсипалися врзнобіч: "Всяк собі! Всяк собі!" От і ми нині – всяк собі. Виживаємо порізно серед руїн світлого минулого. "До основанья – а затем..." Молодша донька Андрія Петровича шукає долі на німецькій землі. Закінчила там університет, непогано влаштувалася з роботою. Вийшла заміж, уже й росте німецький онук. І не приїде він у чужу йому Україну відновлювати те, що не поруйнував у пеклі війни сентиментальний німецький військовий льотчик.

—

* В документальному оповіданні дано опис реальної події весни 1944 року. Імена персонажів – умовні.

** Стара Синява Хмельницької області (до 1954 р. – Кам'янець-Подільської).

